

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 126 2005

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Anna Williams (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala. Uppsatserna granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall inlämnas i form av utskrift och efter antagning även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2006 och för recensioner 1 september 2006.

Uppsatsförfattarna erhåller särtryck i pappersform samt ett digitalt underlag för särtryck. Det består av uppsatsen i form av en pdf-fil, lagrad på en diskett.

Abstracts har språkgranskats av Sharon Rider.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet Pg: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapetets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 91-87666-23-5

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Elanders Gotab, Stockholm 2005

ligiös extas och orgasmens hänryckning likställs. Det själsliga dras ner på ett kroppsligt plan med elst vulgärt språk och analhumor. Flickan Siebyll Karlsson förkroppsligar denna legering av heligt och profant. Här blir referenserna till Bachtins föreställningar om en karnevalisk hållning synnerligen upplysande. Littberger vill också se en förbindelse med postmodernismen genom att denna och karnevalsprincipen båda hävdar ”att det finns mer än en sanning” (s. 149). Motsägelsefullheten visar sig även på ett annat plan. Många scener från uppväxten är närmast idylliska. Det kan hänga samman med att den religion som revoltören lämnat trots allt satt så djupa spår i honom att den ändå bestämmer hans fortsatta liv, en existens i hatkärlekens tecken. Lidman skulle i så fall inte vara så befriad från sin frikyrkliga utgångspunkt som han vill göra gällande. Religionen behåller sitt grepp om honom.

Här finns också en illustrativ jämförelse med Edmund Gosses självbiografiska *Father and Son* (1907), som också skildrar ett uppbrott från faderns och ungdomens trosmiljö. Även Gosse använder sig av parodins grepp och söker ett motspråk för att värna sin identitet.

I bokens två sista avsnitt dryftas Bengt Pohjanens roman om väckelseledaren Lars Levi Laestadius – och Unni Drougges New Age-influerade och hårt kritiserade *Regnbågens tid*. Analyserna är intrikata och värdefulla men känns ändå inte lika angelägna som de tidigare. Vad beträffar Pohjanens bok med dess anakronismer, identitetslekar och överraskande pronomenbyten är mycket av vad som sägs en upprepning av redan anförda observationer om postmodernismen. Texttolkningens problem för analysen av omvändelsens mirakel blir också centralt. – Drougges roman visar sig märkligt nog ha många beröringspunkter med Strindbergs. Den största skillnaden är kanske att hon inte har det öppna slut Strindberg föredrar.

Den blodlösa, fromma predikotonen i citaten blir allteftersom läsningen fortskrider tämligen påfrestande i all deras nyanslöshet och klichéanhopning, men det är ju inte författarens fel. Det är däremot hennes kommentarer som emellanåt är skrivna på ett väl kryptiskt språk. Bakgrundsmaterialet har också en tendens att överta utrymmet till förfång för romanerna. Det är betecknande att den löpande textens 270 sidor har en notapparat på 100 sidor. Detta till trots saknar man en del hänvisningar. Gunnar Brandell får bara ett

kort omnämnande i Infernodelen, även om hans betydande forskningsinsatser flyktigt skisseras i några noter (s. 298f). Ändå är det säkerligen så att Littberger uppmärksammat ett forskningsområde som i dessa yttersta tider borde tilldra sig stort intresse och för vars vidare studium hon lagt grunden.

Pär Hellström

Hans Granlid, *Spänningarnas förlösning. Om Dan Anderssons verk och verklighet – med särskild hänsyn till hans sena prosa*. Proprius förlag. Stockholm 2004.

Vid sin död våren 1999 efterlämnade Hans Granlid både skönlitterära och litteraturvetenskapliga manuskript, varav de flesta hittills förblivit opublicerade. Efter uppväxt och studier i Stockholm hade han disputerat 1957 i Göteborg för Staffan Björck på en avhandling om Martin Koch och arbetarskildringen. De följande åren tjänstgjorde han som modersmålslektor vid olika läroverk, samtidigt som sommarloven ägnades åt forskning. Under första hälften av sextioalet tillkom sålunda böcker om stil och innebörd i *Gäst hos verkligheten*, om svenska historiska romaner (standardverket *Då som nu*) samt om Henry Millers författarskap.

Sitt stora genombrott som skönlitterär författare fick Granlid med romanen *Nertrappning* (1969), varefter han under dryga decenniet utvecklade en exempellös och genremässigt mångsidig produktivitet. I ett efterhandsperspektiv framstår romanerna utan vidare som livsverkets märkligaste inslag (Dessa har behandlats av mig i *Revolt och mystik. En bok om Hans Granlids romaner*, 1989). Åttioalet ägnade Granlid i hög grad åt esoteriska/ockulta studier, vilket gav till resultat en rad debattböcker och tänkeböcker – även diktsamlingar. Under sina sista levnadsår återvände han till litteraturvetenskapen och framför allt till två livsåskådningsmässigt befryndade diktare, som delade hans intresse för teosofi och odogmatisk mystik: Walter Ljungquist och Dan Andersson. Manuskriptet om Ljungquist är så voluminöst att publicering ter sig föga realistisk, texten om Dan Andersson är däremot omfångsmässigt lätthanterlig och har nu tack vare initiativ av Dan Andersson-sällskapet kunnat utges postumt. Författarens förord är daterat i juni 1996,

och den senaste forskningen på området beaktas alltså inte i Granlids arbete.

Dan Anderssons minne har i stor utsträckning vårdats av entusiaster och okritiska idoldyrkare. Hans namn torde för den stora allmänheten väcka associationer till trubadurers slagnummer, populära ballader om kolmilor och timmerkojor framförda vid sprakande björkvedsbrasor. Granlids uttalade avsikt är att komma bort från denna sentimentalisering av författarskapet, vilket medfört en förskjutning från poesi till prosa och från biografi till text. Samtidigt betygar han sin höga värdering av Dan Anderssons produktion, och tar därmed avstånd från de akademiska forskare och handboksskribenter vilka i regel uttalat sig reserverat eller kritiskt om detta författarskap. Det egentliga studieobjektet för Granlid är den sena prosan, det vill säga romanerna *De tre hemlösa* och *David Rammis arv* samt novellerna från Dan Anderssons två–tre sista levnadsår. Dessa texter tillhör de minst omskrivna i produktionen. Eric Uhlins stora avhandling från 1950 stannar vid utgivningen av *Svarta ballader* (1916), och i övrigt har intresset i hög grad gällt dalaskaldens lyrik – för att inte tala om de biografiska detaljerna som gärna fått romantisk utbrodering.

I sin bok strävar Granlid efter att belysa vad han beskriver som Dan Anderssons ”dialektiska förening av socio-politisk avsikt och översinnlig längtan”. Detta synsätt får till konsekvens en viss intellektualisering, att det svärmiska hos den studerade författaren tonas ner. I metodiskt avseende beskriver Granlid sitt arbete som bestående av ”konkreta verkanalyser, med texten själv som ständig utgångspunkt”. I en litteraturvetenskaplig programförklaring framställer han sig som ”inspirerad av en odogmatisk marxism och av modern strukturalism”. Det är förvisso sant att Granlid ibland refererar till mer eller mindre moderna teoretiker (exempelvis Adorno, Bakhtin, Goldmann), men detta har knappast fått avgörande konsekvenser för framställningen. I själva verket förhåller han sig skeptisk till teoribildningar av det avancerade eller vidlyftiga slaget; ”tjusiga termer” avvisas som obehövliga. De metodiska preferenserna synes i praktiken vara representativa för svenska litteraturforskare av hans generation, med den skillnaden att han gärna anlägger socialistiskt färgade förklaringsmodeller. När han vid ett tillfälle begagnar uttrycket ”översiktlig close reading” tycks det mig vara en träffande karakteristik av denna boks metodiska strategi. Avsnit-

ten om Dan Anderssons romaner och noveller är utformade just som en serie innehållsreferat med inströdda analytiska kommentarer; dessa består både av stilistiska iakttagelser kring syntax och bildspråk och av resonemang kring texternas innehåll och innebörd.

Litteraturforskaren Granlid delar inte den akademiska ortodoxins fullständighetsideal och rigorösa akribikrav. I avsnittet om novellerna bygger slutsatserna på de personliga preferensernas subjektiva urval av texter, ”förhoppningsvis representativt”. Det som inte väcker intresse och engagemang kan utan vidare förbigås, och med den motiveringen nöjer sig Granlid med att blott lapidariskt omnämna Dan Anderssons tidigare produktion. Avhandlingsskrivandets tid är utan saktad sedan länge förbi och gentemot sitt stoff intar Granlid en suverän, onekligen avväpnande hållning. I enlighet med gammal essäistisk tradition får lustan bestämma urval och utformning, eller för att citera hans karakteristik av det egna arbetet: ”Och här är ju ej en fråga om någon specimenring – ett utmattande maratonlopp genom öknar och skogar – utan en åldrande forskares uppfriskande vandring i ett för honom tjusande landskap.”

I sin bok driver Granlid med energi och engagemang sin tes med innebörd att Dan Anderssons sena prosaproduktion, från åren 1917–20 ungefär, visar att författaren då var inne i en period av intensiv litterär utveckling och omprövning. Vildmarksromantiken och hembygdsskildringen tedde sig förbrukade. Produktionen blir dessa år enligt Granlids karakteristik ”motiviskt bredare, tematiskt rikare och stilistiskt smidigare” än i de tidigare verken. Skalden hade alltså slagit in på nya vägar och var i färd med att vidga sitt register, då dessa lovande ansatser avbröts av den för tidiga döden på ett ovädrat hotellrum i Stockholm. För denna övergripande tolkning argumenterar Granlid övertygande, och det är ingen tvekan om att hans bok ger en helt ny bild av Dan Anderssons produktion; denne framstår också som realist och samhällskritiker, även som religiös mystiker och idédiktare.

Granlid var en utomordentligt noggrann, för att inte säga perfektionistisk, korrekturläsare. Det är därför beklagligt att hans postuma opus inte granskats på det sätt han själv skulle ha önskat; tryckfelen är alldeles för många. Litteraturförteckning och personregister saknas också, vilket utgivarna lätt kunde ha åtgärdat. Notapparat in-

går och Granlid ger då och då hänvisningar till tidigare forskning, men detta sker inte systematiskt och någon konsekvent redovisning och diskussion av föregångares insatser erbjuds ej. Det måste också sägas att genomgången av Dan Anderssons verk till stor del består av innehållsreferat, och att de analytiska kommentarerna ter sig något rapsodiska.

Dan Andersson var en ojämn författare. På svensktoppen har han förekommit, men hans hemvist i den litterära kanon är inte lika självklar. Produktionen är fylld av romantiska klichéer, vilket Granlid också medger och exemplifierar. Bland schablonerna och de långa utläggningarna i teologiska/filosofiska frågor kan det dock glimta till från litterära pärlors sken. Enligt mitt synsätt var Dan Andersson en både osjälvständig och originell författare. De reserverade eller snäva omdömena i litteraturhistoriska handböcker och översiktsverk tycks mig alltså inte alldeles omotiverade (i våra vänskapliga meningsutbyten framförde förstås min samtalspartner Granlid en motsatt åsikt!)

Det mest problematiska med Granlids bok består just i hans stora beundran för den behandlade författaren; här talar en uttolkare som också är lovpriande apologet. Framställningen rör sig mellan motpolerna analys och eulogi. Visserligen tar Granlid avstånd från den sentimentaliserande genikult som idoliserat poeten Dan Andersson, men en liknande panegyrik överförs istället till prosaverken. Man möter häpnadsväckande omdömen som att Dan Andersson trots sina ofullkomligheter skulle vara "en av våra allra största diktare", eller att hans prosaverk utgör "milstolpar i den svenska romanens utveckling hän mot smidig gestaltungsformåga och psykologisk fördjupning". Ledmotiviskt varierar genom Granlids bok hyperboliska lovord av typen "genial originalitet" eller "ovanskelig storhet".

Risken med denna beundrande och entusiastiska attityd blir naturligen att "den oförgänglige svenske diktaren Dan Andersson" framstår som mer originell än han egentligen var. På mången läsare gör nog Dan Anderssons romaner ett något valhänt och otympligt intryck; intrigmönstret bryts ofta upp av långa och tröttsamt sega samtal över livsåskådningsfrågor som parafraaserar författarens läsintryck, slumpen och *deus ex machina* kommer till flitig användning i narrativa nödsituationer, persongalleriet tycks inspirerat av den dekadent-demoniska genrens schablonförråd. Det

är inte svårt att se var Dan Andersson hämtat sin eklektiska inspiration, och bitvis tycks mig onekligen hans sena noveller och romaner vara författade av en osjälvständig Dostojevskij-epigon.

Granlid vill dock behandla Dan Andersson som en like till de stora världsförfattarna. På jämställd fot får han umgås intertextuellt med Dostojevskij, Tolstoj och Strindberg; det är alltså inte fråga om "påverkan" utan fastmer "samtidigheter och valfrändskaper, om andlig överensstämmelse och mystisk gemenskap". Mellan raderna i dessa lovtal kan den uppmärksamme dock förnimma en tvivlande röst. Granlid verkar inte helt övertygad och analyserna syftar väl även till att övervinna egna betänkligheter. I samband med en textanalys undslipper han sig sviktande tro på Dan Anderssons storhet: "En del av anförda rader – som kanske inte alla tycker är så märkvärdiga ---". Mest överraskande är nog att romanernas essäistiska utläggningar i dialogform alldeles orimligt jämförs med Robert Musils moderna klassiker och mästerverk *Der Mann ohne Eigenschaften*. Dan Anderssons efterlämnade prosafragment sammanförs inte mindre halsbrytande med Novalis och Walter Benjamin, varpå Granlid i eftertanken dock medger att det rör sig om "mähända alltför storslagna jämförelser". Detta sinne för proportioner borde ha kommit till starkare uttryck och på så sätt balanserat viljan att bemöta tänkta invändningar och påvisa Dan Anderssons förmenta storhet.

Granlid var – bland annat – litteraturhistoriker, och i sin bok begagnar han också litteraturforskningens gängse språkbruk och begreppsapparat. Dessutom var han skönlitterär författare, och denna dubbla kompetens åberopar han gärna i framställningen. Diktaren har genom egna erfarenheter fått insikter som forskare i gemen saknar, och denna praktik är införlivad med Granlids hermeneutiska arbetsverktyg. Dessutom hävdar Granlid med all rätt, att hans diktarylne gett framställningen "högre temperatur" än den som annars råder i akademisk forskning om Dan Anderssons författarskap. Granlid var en utomordentlig stilist; han finner träffsäkra formuleringar och bilder, hans språk formar sig till en originell syntes av litteraturhistorisk utredning och essäistisk eller rentav skönlitterär prosa.

Vid sidan av vetenskapens och diktens språk kommer ett tredje språk till användning, nämligen ockultismens. Som esoterisk mystiker och antroposof menar Granlid att det gudomliga lever och kan påvisas i de studerade verken. Där

med införs ett utomvetenskapligt perspektiv, vilket exempelvis tar sig uttryck i intresse för Dan Anderssons stjärnbild som på fullt allvar diskuteras och utreds. Astrologin införs alltså som analytiskt moment och metodiskt hjälpmedel, troligen första gången i svensk litteraturforskning! Det finns också en tydlig tendens hos Granlid att tillskriva Dan Andersson sina egna synsätt, att exempelvis finna belägg för att även finnmarksskalden trodde på reinkarnationen. Här får argumenten karaktär av önsketänkande och spekulaton: "kanske var han bara halvmedveten eller dunkelmedveten därom".

Än mer problematiskt ur ett vetenskapligt positivistiskt perspektiv blir det då Granlid i sin avslutande sammanfattning kommer till slutsatsen att Dan Andersson "var mitt i sitt sprittande personliga liv en inkarnation av en mycket gammal själ, sannolikt med fornindiska erfarenheter". Det låter sig sägas, men då har litteraturforskningen hamnat i meningslös metafysik. Föga överraskande förutsåg Granlid att denna tes ej skulle bli allmänt accepterad: "Innehållet i ovanstående stycken kan givetvis av skeptikern avfärdas. Men jag har velat formulera denna åsikt, emedan jag är fast övertygad om dess sanning."

Den höga värderingen och identifikationen med Dan Andersson sammanhänger med att boken inte har denne författare som sitt enda ämne. Granlid tecknar också konturerna till ett förtäckt och idealiserat självporträtt, varigenom han även kommenterar de egna verken. Explicit handlar boken om Dan Andersson, implicit handlar den om sin egen författare. Det som sägs om finnmarksskaldens person och verk gäller även Granlid själv, hans intentioner och självförståelse. Analyserna av Dan Anderssons prosa kan samtidigt läsas som estetiska och ideologiska programförklaringar, de visar på de ideal och värderingar som legat till grund för Granlids romaner. Istället för manifest och klartext alltså ett budskap dolt mellan raderna i ett litteraturhistoriskt arbete, där kan författaren som forskare bekänna vem han ville vara och vad han ville med sin konst.

När Granlid återfinner egna erfarenheter i Dan Anderssons livsöde vidgar han perspektivet och framhäver dem gärna som generellt giltiga: "Hur många konstnärer har inte känt omgivningens misstänksamhet och bakdanteri inpå bara huden. Och hur många har inte besegrat de negativa energierna genom positivt, konstruktivt, kärleksfullt arbete!" I likhet med Dan Andersson och många

andra diktare fick Granlid uppleva oförstående recenser, och den drabbade får då kompensatoriskt förlita sig till eftervärldens klokare omdöme: "Om tummen fällt ner en gång, brukar den stanna där. Dan Andersson gjorde blott *post-mortale succé*. Han som flera andra förhoppningsfulla litteratörer".

Karakteristiken "andlig kosmopolit" gäller Granlid i minst lika hög grad som den författare han beskriver. Sin egen livsåskådning överför forskaren identifikatoriskt på den studerade författaren: "kärnan i denna tro? Jo, att det kroppsliga är något likgiltigt jämfört med den stora allomfattande kärleken som är lika med Gud själv". Granlid brukade beskriva sitt stilistiska ideal som en "plebejisk realism", vilken inte väjer för det brutala eller vulgära. Ett av hans föredömen i det avseendet var Henry Miller, och nu införlivas också Dan Andersson bland dessa språkets frispråkiga proletärer såsom "utövare av den proletära-plebejiska realismens metod, ehuru med all den psykologiska nyansering och böjelse för meditativ inre monolog som kännetecknar en överkänslig själ". Som karakteristik av Dan Anderssons prosa tycks detta mig inte alldeles träffande, däremot är det en utmärkt beskrivning av stil och språk i Granlids bästa romaner.

Så kan man fortsätta exemplifieringen. Romanen *De tre hemlösa* visar sig också motsvara Granlids litterära ideal i "skildringen av timpliga villkor, själanöd och gudslängtan förenat i ett självständigt språkligt konstverk". Det innebär högt beröm då en roman av Dan Andersson – i likhet med de granlidska verken – befinnes uttrycka "andlig fördjupning" och innehålla "intensiv diskussion om teosofi och spiritualism och buddhism och mycket annat sådant". I viss mån framställs till och med Dan Anderssons estetiska och ideologiska utveckling som retroaktivt kalkerad på Granlids egen, med sin allt tydligare inriktning "mot en esoterisk livsåskådning".

Trots mina reservationer vill jag se denna bok som ett viktigt och originellt bidrag till den omfattande forskning om Dan Andersson, som pågår sedan flera år. Dessutom har författaren mer eller mindre oavsiktligt bidragit med material för den forskning om honom själv, som ännu blott är i sin begynnelse.

Conny Svensson